

TREBALLANT LA MEMÒRIA DE LA GUERRA I L'EXILIA A TRAVÉS DE LA HISTÒRIA LOCAL. EL CAS DE SANT JOAN DESPÍ

Alejandro Ros Mateos

RESUM

L'objectiu de la nostra comunicació és presentar el projecte didàctic que hem desenvolupat a l'Institut Jaume Salvador i Pedrol (Sant Joan Despí) per als cursos de batxillerat a les matèries Història del Món Contemporani (Primer) i Història (Segon).

En aquest projecte ens aproximem a l'exili, la lluita antifeixista des de la resistència francesa i la deportació als camps nazis (a Primer); i la retirada, l'exili republicà i la persecució franquista (a Segon) a partir de diferents materials que es vinculen a la Història local. Treballem amb fonts primàries procedents de l'Arxiu Municipal, testimonis escrits com a memòries o textos literaris, testimonis orals, fotografies i elements materials del període.

Una de les propostes de treball es vincula al transvasament d'aquesta informació a un Escenari de memòria a partir de l'eina del Mobile History Map. Des del centre valorem la feina de la Història local com a recurs de coneixement i dipositari de la memòria a partir del coneixement dels nostres alumnes.

PARAULES CLAU: Història Oral, Memòria, Exili, Deportació, Camps de Concentració

Qui va construir Tebes, la ciutat de set portes?

Als llibres hi ha noms de reis.

Van arrossegar els reis els blocs de pedra?

I Babilònia, tantes vegades destruïda...

Qui la va reconstruir tantes vegades?[...]

Cada pàgina, una victòria.

Qui en va coure el festí?

Cada deu anys, un gran home.

Qui va pagar les despeses?

Tantes històries.

Tantes preguntes.¹

EL CENTRE

L'Institut Jaume Salvador i Pedrol és un centre públic d'Ensenyament Secundari i Batxillerat. Es situa al municipi de Sant Joan Despí (Baix Llobregat), una ciutat de l'àrea metropolitana de Barcelona d'uns 33.000 habitants. El centre disposa de quatre línies per als grups de l'ESO i tres per cada curs de Batxillerat. La proposta de treball que presentem s'ha elaborat per als grups d'Història del Món Contemporani de Primer de Batxillerat i Història de Segon de Batxillerat.

És important considerar l'evolució demogràfica del municipi. Sant Joan Despí ha crescut molt a partir de la segona meitat del segle XX i per això molts dels alumnes no pertanyen a famílies que hagin viscut sempre a Sant Joan. No s'ha produït, doncs, la transmissió de la Història oral en el nucli familiar. És per aquest motiu que es fa necessari explicar que va succeir durant la guerra a Sant Joan, ja que la majoria dels alumnes no tenen aquests referents perquè a casa tampoc els coneixen. També és un període del que cada cop queden menys persones que el protagonitzessin de forma directa.

¹ Bertold BRECHT, *Preguntes d'un treballador que llegeix*, versió catalana de Feliu FORMOSA.

EL PUNT DE PARTIDA: LA GUERRA CIVIL A SANT JOAN DESPÍ I LA CAUSA GENERAL

La Guerra Civil va afectar Sant Joan Despí ² malgrat que no va esdevenir un front de batalla fins el moment de la desfeta final de la República. Amb l'esclat de la guerra van ser perseguits aquells que tenien idees més conservadores, i en alguns casos fins i tot assassinats. L'església i els seus partidaris van ser els principals objectius. N'és una mostra l'església parroquial que va ser cremada el 24 de juliol de 1936 per, presumptament, membres incontrolats procedents del barri de la Torrassa (Imatge 1).

Durant la primera part de la guerra es van confiscar els béns de terratinents i persones més conservadores i es va procedir a la seva col·lectivització en un procés no exempt de polèmica i amb picabaralles internes entre els diferents elements propers a la República: ERC, PSUC, CNT-FAI. Aquestes discrepàncies arribarien al punt màxim el maig del 37 quan al municipi també es van produir enfrontaments igual que els de la ciutat de Barcelona.

Pel que fa al cost humà quaranta-dos santjoanencs van perdre la vida en el front de batalla ³. A aquestes víctimes s'ha de sumar els morts per repressió durant la guerra a la rera guarda (en la majoria dels casos es tracta d'assassinats concentrats durant els quatre mesos posteriors al cop d'estat per part de "patrulles" incontrolades) i un cop finalitzada la guerra amb la venjança estatalitzada del nou règim franquista i que detallem en la taula 1. Comparant els padrons de 1936 (2108 habitants i 8 absents) i 1940 (2024 habitants i 44 absents) Sant Joan Despí va perdre la voltant d'un 6% de la població entre morts, desplaçats i exiliats ⁴.

Sant Joan Despí fou ocupat el 25 de gener de 1939, no sense que hi haguessin enfrontaments al riu Llobregat. Tropes dels dos exèrcits s'enfrontaren durant unes hores amb el resultat final d'onze soldats republicans morts. Foren recollits i inhumats al cementiri en una fossa comuna, així com inscrits al registre civil de la població, tots ells amb inscripcions en què

²Sobre el període de la Guerra Civil és imprescindible la consulta de la monografia de Miquel RUIZ CARRILLO, *Els anys difícils: II República, guerra i postguerra a Sant Joan Despí*. Barcelona, PAM, 2002.

³ Alba GARCIA, "El cost humà de la guerra civil a Sant Joan Despí", *Parlem - ne*, núm. 10 (març de 1989), pàgines 10-11.

⁴ Els censos s'han consultat a l'Arxiu Municipal de SJD.

s'especificava la causa de la mort ⁵. En els darrers anys diverses iniciatives han intentat dignificar la fossa com un element de memòria.

Taula 1. La repressió a Sant Joan Despí durant la Guerra i la Postguerra

La repressió a la reraguarda durant la Guerra (1936-1939) ⁶						
Data	Nom i cognoms	Militància	Lloc d'execució	Edat	Lloc d'origen	Professió
27/7/36	Vidal Olivé Ramoneda	Lliga	Sant Joan Despí	53	Sant Joan Despí	Pagès
10/8/36	Pau Camprubí Vallhonrat	CEDA	Hospitalet de Ll.	66	Sant Joan Despí	Propietari
10/8/36	Josep Claramunt Jané	CEDA	Hospitalet de Ll.	29	Sant Joan Despí	Propietari
15/9/36	Antoni Rovira Estruch	CEDA	Gavà	54	Sant Joan Despí	Pagès
15/9/36	Joan Vives Vives	---	Gavà	43	Sant Just Desvern	Pagès
15/9/36	Francesc Bonich Pasqual	Regidor	Gavà	51	Sant Joan Despí	Pagès
16/9/36	F. X. Ferrando Alemany	---	Font del Lleó	61	La Granada	Capellà
26/10/36	Joan Duran Bonich	Alcalde	Sant Boi de Ll.	65	Sant Joan Despí	Pagès
Execucions directes: la repressió sumària després de la Guerra ⁷						
Data	Nom i cognoms	Militància	Lloc d'execució	Edat	Lloc d'origen	Professió
2/5/39	Felicià Jover Nadal	JJLL	Camp de la Bóta	39	Sant Joan d'Horta	Paleta
12/3/39	Josep Gil Deu	---	Camp de la Bóta	23	Sant Joan Despí	Vidrer
8/8/39	Josep Bernal Deu	---	Camp de la Bóta	31	Corbera de Ll.	Jornaler
25/4/40	Esteve Roldán Oliach	CNT	Camp de la Bóta	21	Sant Joan Despí	Pagès
27/6/40	Joan Mestres Martí	ERC	Camp de la Bóta	34	Sant Joan Despí	Pagès
	Joaquim Payà i Vera ⁸					Mestre

⁵ <http://fossesirepressio.gencat.cat/ca/sant-joan-despi-cementiri>. Sobre aquesta fossa l'alumna del centre Laia FABRÈS i GRAU va elaborar durant el curs 2019-2020 un Treball de Recerca: *La fossa comuna de Sant Joan Despí*.

⁶ Font: J. M. SOLÉ I SABATÉ i J. VILLARROYA, *La repressió a la reraguarda de Catalunya (1936-1939)*, Barcelona PAM, 1990, pàgina 19.

⁷ Font: J. M. SOLÉ I SABATÉ, *La repressió franquista a Catalunya (1939-1953)*, Barcelona, Edicions 62, 1985.

⁸ Jordi FARRÉ I VILADOMS, *L'Ateneu. Una història de Sant Joan Despí*, Barcelona, Ed. Ateneu Instructiu, pàgina 76.

La Causa General instruída pel règim franquista l'abril de 1940 va significar la recopilació dels fets violents que van tenir lloc durant la Guerra Civil a la zona republicana. La consulta d'aquesta documentació⁹ ens dona una informació valuosa sobre la repressió sobre les dretes i, posteriorment, el procés de repressió franquista sobre les esquerres. No obstant això la Causa General no és un document objectiu: moltes de les acusacions són falses i el resultat va ser un acte de venjança, no pas de justícia.

Imatge 1. L'església de Sant Joan Despí, abans i després de la seva destrucció el juliol de 1936. Fons AHMSJD

L'estudi de la documentació de Sant Joan Despí ens permet conèixer els fets i el caràcter de totes dues repressions, la de les esquerres i la de les dretes, però també les contradiccions entre els informes personals que envia l'Ajuntament al fiscal instructor de la causa ens indica

⁹ Archivo Histórico Nacional, *Causa General: Pieza primera o principal de la provincia de Barcelona*, Lligall: 1598, data: 20/05/1941. L'apartat de la Causa General dedicat a Sant Joan Despí es pot consultar en línia <http://pares.mcu.es/ParesBusquedas20/catalogo/show/4056523?nm>

la magnitud de la tragèdia que va significar aquest “judici”. Setanta-nou santjoanencs van ser sotmesos a judici i sis van ser assassinats pel règim ¹⁰.

Segons la Causa General dos o tres dies abans de la “Liberación”, que a Sant Joan Despí es va produir el 26 de gener de 1939, van fugir 5 o 6 famílies amb carros i animals. Després es procedeix a indicar quins van ser els elements més destacats que van fugir a l’estranger (se’ls suposa a França a la majoria). La consulta dels fons departamentals francesos n’ha permès identificar alguns d’aquests en els camps d’internament on els van destinar el govern francès. No estan tots els que van marxar perquè la documentació no recull aquells que no van passar pels camps, però és un element important que indica quin va ser un punt important de l’exili: l’internament als camps francesos que en la majoria dels casos es van produir en unes situacions molt dures. N’és una mostra el testimoni de Josep Bartolí:

“—Tothom esperava una altra acollida...

—Sí, l’acollida normal. No esperàvem que ens fessin cap homenatge, però esperàvem que ens diguessin que ens distribuïssim com volguéssim i que anéssim a treballar allà on volguéssim. I que a la frontera ens donessin papers normals, papers d’emigrats, però no deixar-nos sense papers i fotre’ns la policia a sobre. Ens van posar en aquells camps inhumans en ple hivern, camps plens de gel, sense menjar, i quan ens donaven menjar era menjar nostre, que havien agafat ells... carn podrida, perquè la carn s’havia podrit després de tants dies d’arrossegar-se pels camins. Els nostres metges no donaven a l’abast; allà la gent es morien com xinxes. No t’ho pots imaginar, era una cosa... Allò era per revoltar-se, s’acostava als assassinats dels nazis, el que van fer amb nosaltres; l’únic que hi mancava era la cambra de gas...” ¹¹

¹⁰ Joan MONTBLANC LASAGA, *L’empresonament franquista al Baix Llobregat 1939-1960*, Sant Feliu de Llobregat: Edicions del Llobregat, 2019, pàgines 325-327.

¹¹ CANYAMERAS, Jaume, *Conversa amb Bartolí*, Barcelona: PAM, 1990, p. 60-61

Taula 2. La presència de santjoanencs als camps francesos ¹²

Nom	Filiació	Situació a l'exili	Referència	Professió
Joan Palleja Margalet	CNT	Argelers	Arxiu Dept.	
José Escobar Pérez		Argelers	Arxiu Dept.	Mestre
Rosendo Tarrida Tarrida	JSU	Argelers	Arxiu Dept.	
Pedro Pidelaserra Sigalès		Argelers-CTE 121	Arxiu Dept.	Perruquer
Miguel Carbonell Calvet	PSUC	Argelers	Arxiu Dept.	
Jaume Goday Freixas	PSUC	Argelers-GT 227	Arxiu Dept.	Sabater
Francisco Bonnassie Vila		Agde	ANC	Paleta
Dimas Cardona Ribas		Agde	ANC	Dibuixant
Vicente Victoria Linares		Agde	ANC	Cambrer
Francisco Pauner Sospedra	CNT	Agde	ANC	Mestre

QUATRE HISTÒRIES DE VIDA A L'EXILI

Per tal de treballar d'una manera més individualitzada la memòria històrica partim de quatre històries familiars de les que disposem de més informació per aprofundir en els fets de la Guerra Civil i les seves conseqüències.

LA FAMÍLIA ROLDAN OLIACH. ELS HORRORS DE LA REPRESSIÓ I ELS CAMPS DE CONCENTRACIÓ

La família Roldan Oliach va ser una de les grans damnificades en la derrota republicana. Tres germans van patir les conseqüències amb l'exili, la deportació als camps nazis i francesos del nord l'Àfrica i la mort per venjança del nou Règim franquista.

¹² Font: elaboració pròpia a partir de la consulta dels arxius departamentals francesos i de la còpia dels llistats dels camps d'Agde dipositats a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Aquesta informació l'hem recollit en el marc d'una recerca col·lectiva sobre *Exili i Deportació al Baix Llobregat*, en la que estem participant sota la coordinació de Maribel Ollé. Els resultats que es presenten en el quadre són encara provisionals.

José Roldan Oliach (1922-1996)¹³, va néixer a Sant Joan Despí el 21 d'abril de l'any 1922. Després de finalitzar la Guerra Civil va haver de fer front al dur camí de l'exili, establint-se a França i fugint de les represàlies franquistes.

Després de la caiguda de l'Estat Francès en mans de les tropes nazis, Roldán Oliach va ser capturat i enviat a la presó de Watenstedt (Helmstedt, Alemanya), sent posteriorment deportat al camp de concentració de Mauthausen¹⁴ (Àustria) en condició d'apàtrida i amb el beneplàcit imprescindible del franquisme. Hi va arribar el dia 20 d'abril de l'any 1944 i el seu número de presoner va ser el 64067¹⁵, li va ser atorgat també un triangle blau que el definia com a apàtrida i com a captiu. Va ser derivat al subcamp de Linz, el 18 de maig de 1944. Va romandre a aquest emplaçament un any, fins que finalment va recuperar la llibertat el 5 de maig de l'any 1945. Després de l'alliberament va viure a França fins a la seva mort l'any 1996 a la ciutat de Vierzon. Actualment hi ha prevista la col·locació d'una llamborda Stopelsteiner per recordar la seva memòria, però encara no s'ha instal·lat.

El seu germà, **Joan Roldán Oliach**, va ser nomenat com a cap del Comitè Antifeixista de Sant Joan Despí l'any 1936. Era secretari del PSUC i un dels activistes locals més actius. Com a soldat de lleva de 1932 es va incorporar al front l'any 1937, al parc mòbil del València, i fins a finals d'any va tornar diverses vegades a Sant Joan com a representant del PSUC al govern municipal. La resta de la guerra va restar incorporat a files fins que sembla que a principis del 1939 va passar la frontera per exiliar-se; posteriorment va morir en un camp disciplinari ubicat a Algèria (Ruiz, 141).

D'altra banda, el seu altre germà, **Esteve Roldán Oliach** (1919-1940), va ser jutjat el 12 de setembre de 1939, en el procediment SU 8464 (TMTT: 1590) sota les acusacions de rebel·lió

¹³ <https://banc.memoria.gencat.cat/ca/app/#/result/deportats/760>
https://www.elbaixllobregat.cat/sites/default/files/arxius/LLISTAT_DEPORTATS_%20BAIX%20LLOBREGA_T%20municipis.pdf
<https://www.cebll.cat/wp-content/uploads/2020/06/BBDD-DEPORTATS-BAIX-LLOBREGAT.pdf>

¹⁴ <http://www.bddm.org/liv/details.php?id=III.12>.

<https://www.yumpu.com/fr/document/read/7522718/liste-des-deportes-de-france-par-mesure-de>

¹⁵ BERMEJO, Benito i CHECA, Sandra. *Libro memorial: españoles deportados a los campos nazis (1940-1945)*. Ministerio de Cultura, Dirección General del Libro, Archivos y Bibliotecas, Subdirección General de los Archivos Estatales, 2006. Pàgina 294

per la seva adscripció a la CNT, i afusellat al Camp de la Bota el 25 d'abril de 1940 ¹⁶ i enterrat al fossar de la Pedrera ¹⁷.

ELS MÈLICH, EXILI I MAQUIS. LA LLUITA ANTIFEIXISTA DURANT LA SEGONA GUERRA MUNDIAL

Enric Mèlich Rodés (1883-1858) ¹⁸. Fill de Josep Mèlich Duran, llaurador, i Teresa Rodés Valls. La seva companya fou Francisca Gutiérrez. Es definia com a "llibertari", però es va negar a ser qualificat d'"anarcosindicalista". Es va haver d'exiliar diverses vegades. En 1903, pròfug de la justícia, s'exilià i en 1923, arran de les activitats anarcosindicalistes derivades de la vaga de La Canadencs també hagué de partir a França. Fou membre de la Confederació Nacional del Treball (CNT) del barri de La Torrassa de l'Hospitalet de Llobregat. Militant del Sindicat d'Oficis Diversos de la CNT de Sant Joan Despí, durant la guerra fundà la col·lectivitat agrícola de la localitat i el 1937 va ser el promotor que el nom de la localitat canviés pel Pi de Llobregat, eliminat així la seva connotació religiosa. El 1938 va ser nomenat secretari del Sindicat d'Oficis Diversos de la CNT de Sant Joan. Es va negar a unir-se a la FAI. El seu fill assegura que es va fer càrrec de dues monges que va acompanyar a Puigcerdà, prop de la frontera francesa, a la Cerdanya, i que va confiar al cap local de la CNT-FAI, Antonio Martín, que les va enviar a França.

Quan el triomf feixista era un fet, el febrer de 1939 creuà els Pirineus i va evitar els camps de concentració a les platges del Rosselló. A l'exili treballà a pedreres i com a llenyataire. Durant l'ocupació nazi organitzà, amb Miguel González Espada i Pedro Pérez, una xarxa d'evasió de resistents i de jueus cap a Andorra. Més tard residí a Cervera de la Marenda i milità en la CNT de Banyuls de la Marenda, al Rosselló català. Autodidacte i amb una extensa cultura, ja vell i malalt s'instal·là a Tolosa (Llenguadoc, Occitània) al costat del seu fill, el també militant anarquista Enric Mèlich Gutiérrez¹⁹.

¹⁶https://francescabad.com/campdelabota/PERSONES/?pg=LLISTAT&pag=27&filtre=&ordre=%27v2_persones.nom%20ASC%27&buscar

¹⁷ Joan CORBALÁN GIL, *Justícia, no venjança: els executats pel franquisme a Barcelona (1939-1952)*. Barcelona, editorial Cossetània, 2008, pàgina 307.

¹⁸ María Teresa MARTÍNEZ DE SAS, *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans*, Barcelona, PAM, 2000, pàgina 889.

¹⁹<http://www.estelnegre.org/anarcoefemerides/2206.html>

Enric Mèlich Gutiérrez ²⁰ (1925-2021) fill de l'anarcosindicalista Enric Mèlich Rodés ²¹, abandona Espanya amb catorze anys el 1939. Des del 1943 s'integra activament en la lluita contra l'ocupació nazi i el govern col·laboracionista de Vichy, com a part d'una xarxa d'ajuda a fugats del nazisme i posteriorment entra al maquis Jean Robert, dels Franctiradors i Partisans Francesos (FTPFF).

Mèlich va estudiar fins als tretze anys i mig a Sant Joan Despí. Els seus estudis foren interromputs per l'exili. La família Mèlich va travessar durant la Retirada l'estació de Boulou fins a Penne-d'Agenais (Lot-et-Garonne). L'abril de 1939, la família va trobar refugi a Quillan (Aude) on la germana d'Enric Mèlich, Maria, s'havia casat amb un francès. La vida d'Enric Mèlich i de la seva família a Quillan va ser "pacífica" fins al novembre de 1942. Amb el seu pare, va treballar en diverses explotacions forestals a Saint-Martin Lys, Quirbajou, Puivert i Arques, localitats dels Pirineus de l'Aude.

Una quinzena de refugiats espanyols van prendre el costum de reunir-se el març o abril de 1943 al voltant d'un socialista, Pedro Pérez que treballava com a llenyataire a Montfort (Aude). Alguns d'ells no volien participar en la Resistència francesa mentre que d'altres, inclòs el pare d'Enric Mèlich, pensaven que era necessari lluitar contra els nazis. En canvi, el seu germà gran, anarquista pacifista, era de l'opinió contrària. Enric va fer el pas el maig-juny de 1943. Pedro Pérez ja estava implicat en una xarxa de contrabandistes cap a Espanya i Andorra, de la qual n'era el cap amb Miguel González. Després d'haver contactat amb Enric Mèlich, aquest va acceptar comprometre's. Es va fer càrrec dels fugits que passaven per Quillan o Limoux ²².

Posteriorment va formar part des del maig de 1944 d'un maquis, el de Salvezines (Aude), als límits dels Pirineus Orientals. Aquest maquis de la FTPFF, que agrupava principalment joves de la regió de Quillan, estava liderat pel comandant Jean-Louis (Victor Meyer) i va rebre el reforç de quinze paracaigudistes nord-americans, comandats pel tinent Paul A. Swank ²³, que

²⁰ Coneixem molt bé la vida d'Enric Mèlich per les nombroses entrevistes (tant escrites com gravades) i per un interessantíssim llibre de memòries: Enric MÈLICH, *A cada cual su exilio: Itinerario de un militante libertario español*, Barcelona, Virus editorial, 2016.

El llibre es pot llegir en línia: <https://traficantes.net/sites/default/files/pdfs/a-cada-cual-su-exilio.pdf>

²¹ <https://maitron.fr/spip.php?article138574>

²² Ferran SÁNCHEZ AGUSTÍ, *Espías, contrabando, maquis y evasión : la Segunda Guerra Mundial en los Pirineos*, Barcelona, 2010.

²³ Barbara IVY JOGERST, *Paul Swank: Un Héro pour l'Éternité: Le sacrifice d'un soldat américain en France occupée*, Significance Press, 2019

https://www.uswarmemorials.org/html/people_details.php?PeopleID=2746

va morir en combat el 17 d'agost de 1944. Enric Mèlich va participar en diverses accions del maquis de Salvezines: sabotatge de la línia del ferrocarril a Axat, Saint-Martin Lys (Aude) i Saint-Paul-de-Fenouillet (Pirineus Orientals), descarrilament d'un tren a l'estació de Quillan²⁴, interceptació de la carretera entre Quillan i el coll de Saint-Louis. Els dos maquis de Salvezines (FTP) i Picaussel (AS) van alliberar Quillan sense disparar i els alemanys es van retirar cap a Carcassona. No obstant això, un enfrontament va tenir lloc a les gorgues de l'Alet (Aude), que va causar diverses víctimes entre la guerrilla i la del líder del comando nord-americà, Paul Swank.

Després de participar en una reunió de la Unión Nacional Española i l'AGE a Narbona, Enric es va allistar en una formació de guerrilles dirigida pel PCE. Mèlich va ser traslladats l'octubre de 1944, a Valcebollère (Pirineus Orientals) a la Cerdanya, a la frontera, des d'on havia de començar un intent d'invasió de l'Espanya franquista, complementària a la principal de la Val d'Aran. Enric va ser escollit pels seus coneixements de català, imprescindibles per entrar en contacte amb les poblacions properes a la frontera amb França. Però la desafortunada experiència del fracàs de la incursió armada a la Vall de Ribes sota les ordres del capità (comunista) Labela, va produir-li dubtes. A Valcebollere, el seu pare, que el va contactar per telèfon, li va explicar les execucions d'espanyols antifranquistes per part de militants del PCE a l'alta vall de l'Aude. Enric Mèlich i alguns dels seus companys van decidir llavors abandonar l'AGE. El que havia de ser una operació contra Franco va acabar amb un enfrontament entre comunistes i anarquistes espanyols.

De tornada a Narbona, Mèlich va ser dirigit a Castelnaudary (Aude) on es va incorporar a la 81a RI de l'exèrcit francès reconstituït a partir de diversos elements de la Resistència de l'Aude. Amb la seva unitat, Mèlich es va dirigir, a finals de desembre de 1944, cap al front, a Alsàcia. Després de creuar el Rin va participar en l'ofensiva final contra el Tercer Reich fins a Ulm (Baviera). Se li va oferir unir-se a l'esquadra de suboficials a Lörrach (Baden). Al final, es va mantenir com a caporal i no va passar a ser suboficial perquè els exàmens es feien mentre ell estava de baixa. Va tornar a Montpellier (Hérault) per ser desmobilitzat el 15 de juliol de 1945.

²⁴ Eduardo PONS PRADES, *Republicanos españoles en la Segunda Guerra Mundial*, Madrid, Esfera de los Libros, 2004, página 95.

Finalitzada la Segona Guerra Mundial va marxar a Narbona on va treballar durant uns mesos com a podador en una empresa de ferrocarril. La seva desconfiança en el colonialisme el va dissuadir d'anar a Gabon per participar en els treballs forestals. Es va establir durant dos anys a Cervera de la Marenda, localitat que limita amb Espanya i que disposa d'una estació de ferrocarril internacional, a l'altra banda de Portbou. Va ser contractat com a rentavaixelles en un restaurant, però aviat va preferir dedicar-se al transbordament ferroviari, en particular al de les taronges, perquè aquesta feina li deixava més temps lliure per a les activitats clandestines de la CNT, entitat a la qual es va adherir a partir de 1950 fins al 1970. Va portar diaris (*Ruta*) i pamflets de la CNT a Espanya i va acompanyar gent. A finals de 1950 s'establí a Tolosa de Llenguadoc (Alta Garona) on treballà en una llibreria. Membre de Joventuts Llibertàries, participa a Defensa Interior, organisme de lluita armada contra Franco del moviment llibertari. El 1974, després de treballar per a l'editorial Ruedo Ibérico, funda la Llibreria Espanyola a Perpinyà, que dos anys després patiria un atemptat amb bomba.

Sempre actiu, el relat de les seves vivències el seu testimoni és interessantíssim i la seva militància es va mantenir fins la seva mort.

L'EXILI A AMÈRICA, FRANCESC PAUNER SOSPEDRA

Francisco Pauner Sospedra (nascut el 1915) i la seva família van emprendre el camí de l'exili al final de la Guerra. La família era originària de Santa Magdalena de Polpis (Castelló) però ben aviat van emigrar a Catalunya, tot i que també van residir a França on va néixer el seu germà Joaquin l'any 1916. Durant els primers mesos de la guerra Pauner va ser mestre a Vilanova i la Geltrú al Grup Escolar Espartacus ²⁵ i va lluitar al bàndol republicà on va arribar a ocupar el càrrec de tinent. De idees anarquistes el trobem actiu en la vida política municipal santjoanenca. Un cop finalitzada la guerra la família s'exilià a França. A Francesc el trobem en el camp d'Agde del que va aconseguir sortir per reunir-se amb la família que tenia a Sète el 10 de maig de 1939. Segons la Causa General anirà a Mèxic, però on realment s'exiliarà serà a Xile. Encara no hem aconseguit reconstruir l'arribada de Pauner a Amèrica, però si que s'ha descartat, per exemple, l'arribada en el famós Winnipeg.

²⁵ Francesc Xavier PUIG, "L'ensenyament a Vilanova durant la guerra civil (1936-1939)", *Miscel·lània Penedesenca, Institut d'Estudis Penedesencs*, vol 16, Vilanova i la Geltrú, 1992, pàgines 349-408.

Un cop a Xile continuà la militància anarquista sumant-se al moviment llibertari xilè ²⁶, col·laborant assíduament en revistes editades a les dues bandes de l'Atlàntic, on es mostra molt crític amb l'autoritarisme estalinista.

ANTONI CABALLÉ: EXILI I DESENCÍS

Antoni Caballé i Munté (1912-1993) va néixer als Masroig (Priorat) dins una família pagesa ²⁷. De petit va fer de pastor guardant cabres. La família emigrà a Sant Joan Despí i Caballé aprenqué l'ofici de paleta. A l'esclatar la Guerra Civil Antoni Caballé ingressà en el PSUC i assumí responsabilitats polítiques. Marxà de voluntari al front amb un germà seu, Lluís, que va morir al front de Mequinensa l'any 1937. Ingressa a l'Escola de Guerra i va arribar a ser tinent.

Al final de la guerra va travessar la frontera malalt i escapolint-se dels camps de concentració va tenir la sort de ser enviat a l'hospital de Perpinyà. Forçat a llegir francès s'afecciona a Pascal i Montaigne. Treballarà a Saint-Étienne i participa en una xarxa de la resistència francesa contra els nazis, que fou destruïda, i ell se salvà gairebé de miracle. Tanmateix els alemanys el van enviar a construir fortificacions a l'Atlàntic però va aconseguir evadir-se i amagar-se en un llogarret on els pagesos el van ajudar.

Després de l'alliberament de França s'incorporà a les forces que es proposaven lluitar per enderrocar la dictadura franquista. L'operació va fracassar. Davant de del nou desconsol es refugiarà en la fe en Crist i l'Evangelí.

Es casà amb Eulàlia Carbonell i Farreras ²⁸, filla de Lluís Carbonell Gaspà (1894-1980), alcalde de Sant Joan Despí per ERC que també es va exiliar. Instal·lada la família a França, on van tenir quatre fills. Va publicar diversos llibres: *Jugantines*, llibre escrit per infants, i *L'absència i els camins*, llibre basat en el seu sentiment religiós i la pèrdua.

²⁶ Victor MUÑOZ CORTÉS. *Sin Dios ni patronos. Historia, diversidad y conflictos del anarquismo en la región chilena (1890-1990)*. Santiago de Chile, 2013, pàgines 224-226.

²⁷ La major part de la informació sobre Antoni Caballé i Munté la trobem en el pròleg a càrrec d'Albert Manent del llibre de poesia: Antoni CABALLÉ, *L'absència i els camins*, Barcelona, PAM, 1985 i a Pilar GRACIA FERNÁNDEZ, "Antoni Caballé i Munté", *Parlem-ne*, núm 1 (abril 1988), pàgina 16.

²⁸ Montserrat DURAN I ALBAREDA, "Dades biogràfiques de dones a Sant Joan Despí", dins *Les dones i la Història del Baix Llobregat*, PAM, 2002, pàgines 5-36.

ELS MATERIALS DE TREBALL I LA PROPOSTA DE RECERCA

A classe es proporcionen als alumnes, en forma de carpeta didàctica (o quadern d'aprenentatge de l'alumne), diversos materials per poder treballar. Entre els elements que es consulten hi han diversitat de fonts: directes, indirectes, escrites, orals, materials, fotogràfiques, quadres... Alguns exemples són textos de monografies històriques, fragments de memòries, testimonis gravats, fotografies i cartells ²⁹, bitllets... La procedència de les fonts és diversa, però en alguns casos són documents que es conserven a l'Arxiu Municipal de Sant Joan Despí ³⁰. Els documents de l'Arxiu i les activitats es consulten en el quadern d'aprenentatge de l'alumne. Des de l'Arxiu s'està treballant per fer accessible a tothom a través de la seva pàgina web el seu fons d'imatges. En el pòster que presentem mostrem alguns dels documents amb els que l'alumnat treballa:

- Fotografies que permeten explicar els canvis produïts durant el període de la guerra i la postguerra, analitzant les imatges i comparant-les;
- Documents procedents de la carpeta de correspondència (especialment l'any 1939). Entre aquests materials es treballen alguns exemples de la depuració que va viure el municipi després de la guerra i com l'administració local va participar en la implantació del nou règim feixista.

Per completar aquestes fonts també es visualitza el testimoni d'Enric Mèlich. Es tracta d'una entrevista gravada el 2012 que es pot consultar en línia ³¹.

La primera tasca és una classificació de les fonts segons la naturalesa. També es fa una comparació entre la informació que proporcionen les fonts quan és possible. Aquesta comparació és interessant en el cas de les fotografies o els quadres estadístics. L'objectiu d'aquests treballs és que l'alumnat disposi de prou elements per contextualitzar-se. A partir d'aquest material l'alumnat de forma col·laborativa elabora unes biografies sobre el relat de vida d'alguns dels santjoanencs que van participar del període i dels que tenim constància.

²⁹ Pel que fa als cartells també es consulten els cartells en línia de la Biblioteca del Pavelló de la República:
<https://mdc.csuc.cat/digital/collection/pavelloreu>

³⁰ En aquest sentit cal valorar molt positivament la disponibilitat l'Arxiu Municipal de Sant Joan Despí i de l'arxiver, Raúl Sanz, ajudant als centres d'ensenyament.

³¹ <https://www.youtube.com/watch?v=A3hrJMyWKHE> (primera part, en català)

<https://www.youtube.com/watch?v=7I9OqF6hn5w> (segona part)

<https://www.youtube.com/watch?v=XKRxNVDabw8> (petit documental sobre Mèlich en francès).

També podem trobar més entrevistes en format escrit:

<https://blocs.mesvilaweb.cat/txemabofill/entrevista-a-enric-melich-gutierrez-maquis-de-la-resistencia-francesa-passador-de-jueus-i-clandestins-activista-anarquista-llibreter-i-sindicalista/>

També s'intenta que l'alumnat realitzi una reflexió d'una situació com la persecució política provocada pel franquisme i el nazisme amb situacions actuals com les crisis de refugiats. Per últim s'anima a resseguir els fets històrics a partir de les persones més properes al seu entorn: avis, pares, família...

Imatge 2. Mostra d'alguns dels diversos materials amb els que es treballa a l'aula: cartells, bitllets, reproduccions de documents de l'època...

El treball es completa amb el transvasament d'aquesta informació a un Escenari de memòria a partir de l'eina en xarxa Mobile History Map ³² geolocalitzant els diferents llocs on es van produir els fets.

³² https://mhm.mobileworldcapital.com/ca_ES

VALORACIONES : LA IMPORTÀNCIA DE LA MEMÒRIA HISTÒRICA

La valoració de la proposta que presentem és positiva. Estem satisfets dels resultats obtinguts i de com hem pogut desenvolupar l'activitat. Considerem importants diversos aspectes:

- L'alumnat en moltes ocasions considera la Història com un seguit d'esdeveniments protagonitzats per persones "famoses" i és necessari desfer aquesta idea. Treballant amb persones que els hi són anònimes es posa en valor el paper de tothom, no només els noms més populars.
- L'experiència aporta als alumnes coneixements que desconeixien ja que la memòria local no és un referent en els manuals amb els que habitualment treballem i per això és important l'elaboració de materials propis.
- És just recuperar la memòria dels fets provocats arran del cop d'estat del 18 de juliol del 36. És un desgreu cap a les víctimes i és un deure portar-lo a l'aula.
- Es dignifica el patiment de les víctimes.
- La comprensió de la Història aporta eines a l'alumnat per entendre processos similars que passen a l'actualitat com l'autoritarisme, la persecució per les idees, els refugiats...

L'activitat sobre memòria històrica que proposem es planteja d'acord amb el nou currículum de la matèria d'Història ³³, especialment pel que fa referència a les competències específiques de l'assignatura: es pretén que l'alumne apliqui els procediments de la recerca històrica a partir de la formulació de preguntes i l'anàlisi de fonts (textuals, icòniques, gràfiques, estadístiques, cartogràfiques, orals...), per interpretar el passat, formar-se un criteri propi a partir del contrast d'informacions i desenvolupar el pensament crític.

Finalment es contribueix al desenvolupament de la facultat de formar-se una consciència històrica a partir de l'entorn més immediat, el propi municipi, sentint-se partícips de la construcció de la realitat social mitjançant les diferents generacions, i de tenir interès a preservar les memòries plurals dels diferents protagonistes del passat.

³³ <https://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/8758/1927851.pdf>